

Eveliina Tolvanen

”NÅGON SÄRSKILD ANSÖKAN BEHÖVER INTE GÖRAS.” OPERSONLIGA KONSTRUKTIONER I MYNDIGHETSTEXTER PÅ SVENSKA OCH FINSKA I FINLAND OCH SVERIGE

Impersonal constructions in pension authorities' texts in Swedish and Finnish in Finland and Sweden

The focus of this study lies on the use of impersonal constructions that have an indirect reference to either the writer or the reader of the text in institutional texts about pensions. The studied constructions include passive without agent, nominalizations, infinite verb constructions and constructions with the pronoun *man* ‘one’ in Swedish, and constructions with so-called zero person in Finnish. The data includes four groups of texts: texts published in Swedish and Finnish in Finland and texts published in Swedish and Finnish in Sweden. The texts have been published by Kela, the social security institution in Finland, and Pensionsmyndigheten, the Swedish Pensions Agency, in 2012. The theoretical framework for the study consists of systemic-functional linguistics (SFL, mainly Halliday & Matthiessen 2004, Thompson & Thetela 1995, Thompson 2003).

The impersonal constructions in the data are analyzed with regard to who they refer to. The results show that impersonal passive constructions tend to refer to the writer, i.e. the pensions authority in question, whereas infinite verb constructions, the pronoun *man* and zero person typically refer to the reader. Furthermore, impersonal constructions have both ideational, textual and interpersonal functions in the texts.

Keywords: Swedish, Finnish, Finland-Swedish, Sweden-Finnish, impersonality, institutional communication, comparative analysis, SFL

1. Inledning

I denna artikel undersöker jag opersonliga konstruktioner i ett urval myndighetstexter på svenska och finska i Finland och Sverige.¹ Med en *opersonlig konstruktion* avses en konstruktion som beskriver en handling eller en händelse men som inte explicit nämner vem som är inblandad i den. Bruket av opersonliga konstruktioner såsom passiv och nominaliseringar i myndighetstexter har kritiserats inom språkvården (se till exempel Reuter 2011, 2014:169–171). I dag rekommenderar myndighetsspråkvården användningen av ett aktivt språk i stället för konstruktioner där det inte explicit framgår

¹ Forskningen har finansierats av Svenska litteratursällskapet i Finland r.f.

vem som utför handlingen (se *Klarspråk lönar sig* 2006:8, Somnardahl 2012:29–30).

Inom systemisk-funktionell lingvistik ses olika språkliga uttryckssätt som betingade av den kommunikativa kontext de används i (Holmberg & Karlsson 2006:18). I denna artikel analyserar jag därför opersonliga konstruktioner som en funktionell resurs i språket. Eftersom opersonliga konstruktioner inte explicit syftar på referenter i världen, har olika aktörer i princip en möjlighet att identifiera sig med det som sägs. Vem som kan identifiera sig med den opersonliga konstruktionen varierar emellertid beroende på kontexten. Vidare menar jag att opersonliga konstruktioner bidrar till att skapa *interaktionell inkongruens*, vilket innebär att de som deltar i kommunikationen inte synliggörs i den språkliga realiseringen, d.v.s. satsen eller texten (se Thompson & Thetela 1995, Thompson 2003:276–277).

Analysen i artikeln omfattar passiva satser utan agent (t.ex. *bostadstillägg kan betalas ut till den som har hel ålderspension*) och nominaliseringar (t.ex. *vistelse utomlands i över en månad*) i både svenska och finska. Därtill analyseras infinita verbkonstruktioner (t.ex. *att välja fonder i premiepensionen är ganska enkelt*) och *man*-konstruktioner i svenska (t.ex. *vad händer när man har garantipension och flyttar utanför EU?*) samt satser med s.k. nollperson i finska (t.ex. *mistä muutoksista pitää ilmoittaa Kelaan? ’vilka ändringar ska meddelas till FPA?’*). De analyserade konstruktionerna beskrivs i detalj i avsnitt 6.

Teoretiskt anknyter artikeln till systemisk-funktionell lingvistik (SFL) (Halliday & Matthiessen 2004, Holmberg & Karlsson 2006, Thompson & Thetela 1995, Thompson 2003) och forskning i institutionella texter i Finland och Sverige (bl.a. Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä 2001, Lassus 2010, Lind Palicki 2010). Jag utnyttjar den systemisk-funktionella lingvistikens uppfattning om språkets tre övergripande funktioner, d.v.s. den ideationella, interpersonella och textuella metafunktionen (se vidare avsnitt 3). Materialet som består av informerande myndighetstexter om pensionsfrågor omfattar fyra textgrupper: texter publicerade på svenska i Finland (*finlandssvenska* texter, förkortas *fisv.*), texter publicerade på finska i Finland (*finlandsfinska* texter, *fifi.*), texter publicerade på svenska i Sverige (*sverigesvenska* texter, *svsv.*) och texter publicerade på finska i Sverige (*sverigefinska* texter, *svfi.*). Jag presenterar studiens centrala teoretiska utgångspunkter i avsnitt 2–4. Materialet och forskningsfrågorna presenteras i avsnitt 5 och den empiriska analysen i avsnitt 6. Slutligen sammanfattar och diskuterar jag resultaten i avsnitt 7.

2. Opersonliga konstruktioner i myndighetstexter på svenska och finska

Myndighetstexter är specialiserade texter som bl.a. kan beskrivas som formella, abstrakta eller svårlästa (se exempelvis *På väg mot ett bättre myndighetsspråk* 2001:31–88, Hanell 2011:61–66). Förekomsten av opersonliga konstruktioner såsom passiv och nominaliseringar nämns ofta som ett typiskt drag för såväl svenska som finska myndighetstexter (Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä 2001, Reuter 2011, 2014:169). Exempelvis Puskala (2009:44), som har undersökt passiva satser och nominaliseringar i finlandssvenska kommunala myndighetstexter, konstaterar att opersonliga konstruktioner i myndighetstexter har flera funktioner, bl.a. att undvika upprepning. De innebär samtidigt att det kan vara svårt att urskilja vem som gör vad. Opersonliga konstruktioner i myndighetstexter motarbetas till viss del inom det s.k. klarspråksarbetet i Sverige. Klarspråksarbetet rekommenderar bl.a. att textproducenter hos myndigheter använder ett aktivt språk där det framgår vem som gör vad (*Klarspråk lönar sig* 2006:8). Exempelvis användningen av pronomen *man* eller passiv kan leda till att en text upplevs som vag (Sörlin 2012:142). Eftersom den finlandssvenska språkvården har som målsättning att svenskan i Finland ska följa den utveckling som sker i svenskan i Sverige (Reuter 2014:12), gäller dessa rekommendationer även för det svenska myndighetsspråket i Finland (se exempelvis Sommardahl 2012:29–30).

Finskan anses ha en stark tendens att undvika personreferens (Hakulinen 2001 [1987], Yli-Vakkuri 2005). Opersonliga konstruktioner har fått mycket uppmärksamhet inom fennistiken (se bl.a. Laitinen 1995 om nollperson, Visapää 2008 om infinita verbfraser, Seilonen 2013 om opersonliga konstruktioner i inlärafinnska). Laitinen (1995) och senare Tiililä (2001:237) påpekar att opersonliga konstruktioner såsom s.k. nollperson respektive passiv inte nödvändigtvis är resurser för att medvetet osynliggöra aktörer, utan att de snarare erbjuder olika aktörer en möjlighet att identifiera sig med det som sägs i konstruktionen. Visapää (2008:102) poängterar att självständiga infinita verbfraser i finska är interpersonellt orienterade även om de saknar direkt personreferens. Slutsatsen att opersonliga konstruktioner egentligen inte är opersonliga är således förhärskande inom fennistiken. Till skillnad från sverigesvensk och finlandssvensk språkvård ges det inom finsk myndighetsspråkvård inga entydiga rekommendationer om att undvika specifika språkliga konstruktioner, exempelvis passiv, utan textens genre och kontext ska beaktas (Tiililä 1993, 2007:187). Eftersom sverigefinsk språkvård likaså har som målsättning att finskan i Sverige följer de normer och rekommendationer som gäller finskan i Finland (Wallenius 2012:23), gäller dessa synpunkter också för sverigefinskan. Synen på opersonliga konstruktioner i

myndighetstexter varierar således något mellan svensk och finsk myndighetsspråkvård.

Både finlandssvenska och sverigefinska myndighetstexter är oftast översättningar (Ehrnebo 2003, Lassus 2010:27). Översatta texter tenderar generellt att uppvisa likheter med originaltexterna (se exempelvis Vehmas-Lehto 2011:29–30). Samtidigt som både finlandssvenska och sverigefinska myndighetstexter ska följa de normer som gäller svenskan i Sverige respektive finskan i Finland, uppvisar de därför vissa drag som skiljer sig från dessa normer. Exempelvis har finlandssvenska myndighetstexter konstaterats ha något flera passiva satser och nominaliseringar än motsvarande sverigesvenska texter (se Tolvanen 2014b). Sverigefinska myndighetstexter uppvisar i sin tur ofta svenskpåverkade drag, exempelvis satser med ovanlig ordföljd eller krånglig meningsstruktur (Wallenius 2012:23–32). Det är därför motiverat att analysera om finlandssvenska och sverigefinska texter uppvisar fler likheter med finlandfinska eller sverigesvenska texter i fråga om användningen av olika opersonliga konstruktioner. I följande avsnitt presenterar jag undersökningens teoretiska referensram.

3. Systemisk-funktionell lingvistik (SFL) som teoretisk referensram

En central teoretisk utgångspunkt för denna artikel är den systemisk-funktionella uppfattningen om att språket samtidigt har tre övergripande funktioner, d.v.s. metafunktioner. Den *ideationella* metafunktionen anknyter till hur språket konstruerar en version av verkligheten, den *interpersonella* metafunktionen till hur språket skapar ett förhållande mellan dem som kommunicerar och den *textuella* metafunktionen till hur språket organiserar olika betydelser i förhållande till varandra. (Halliday & Matthiessen 2004:29–31, Holmberg & Karlsson 2006:17–18.) Därtill spelar kontexten en roll för hur en viss instans av språkbruk ser ut. Kontexten består av den *verksamhet* som kommunikationen ingår i (eng. *field*), den *relation* som finns mellan dem som deltar i kommunikationen (eng. *tenor*) samt det *kommunikationssätt* som används (eng. *mode*). (Holmberg & Karlsson 2006:19.) I mitt material är verksamheten att informera om pensioner, relationen ett institutionellt förhållande mellan myndigheten och dess klienter och kommunikationssättet skriven information på webben. Faktorerna i kontexten leder till semantiska val, som i sin tur leder till lexikogrammatiska val (O’Grady 2013:4–5). Lexikogrammatiska val realiserar således å ena sidan kontexten, men å andra sidan påverkar de samtidigt kontexten (Holmberg & Karlsson 2006: 18–30). Att man väljer en opersonlig konstruktion är således ett lexikogrammatiskt val, som semantiskt till exempel innebär att textens avsändare

osynliggörs. Detta kan i sin tur påverka kontexten, exempelvis så att den som läser texten upplever textens avsändare som distanserad. I det följande presenterar jag närmare några centrala SFL-begrepp som kommer att användas i analysen.

Ideationellt konstruerar språket vår erfarenhet av världen som *processer* och *deltagare*. Processer som uttrycker det som sker realiseras typiskt av verbgrupper². Deltagare är däremot de entiteter som processerna binder ihop, d.v.s. varelser eller ting, som typiskt realiseras av nominalgrupper. (Halliday 1998:190, Halliday & Matthiessen 2004:175, Holmberg & Karlsson 2006:73–74.) I dessa fall kan relationen mellan den semantiska och lexikogrammatiska kategorin beskrivas som *kongruent*. *Inkongruens* innebär däremot att en semantisk kategori uttrycks med en annan lexikogrammatisk kategori än den typiska, till exempel att en processbetydelse (t.ex. *att skriva*) uttrycks med en nominalgrupp (t.ex. *skrivande*). (Halliday 1998:190, Halliday & Matthiessen 2004:640.) I denna artikel är jag emellertid intresserad av en annan typ av inkongruens, nämligen inkongruens som gäller hur textens avsändare och läsare synliggörs i texten. Detta diskuteras i följande avsnitt.

4. Interaktionella luckor och interaktionell inkongruens

Thompson och Thetela (1995) analyserar interaktionen i skrivna texter utifrån ett systemisk-funktionellt perspektiv. De använder sig av begreppet *interaktionell lucka* (eng. *interactional slot*). I öppna interaktionella luckor inbjuds läsaren att identifiera sig med en språklig konstruktion som explicit saknar en deltagare, t.ex. *imagine how rewarding it is to nurse a stroke victim towards independence* (Thompson & Thetela 1995:123). Thompson och Thetela (1995) använder begreppet om grammatiska konstruktioner som strukturellt saknar en deltagare. Jag utvidgar emellertid begreppet så att det omfattar även *man*-konstruktioner.

I min analys är en opersonlig konstruktion således potentiellt en interaktionell lucka: konstruktionen saknar en deltagare eller har en deltagare med vag referens, t.ex. pronomenet *man*. Exempelvis i fisv. *bostadsbidrag för pensionstagare söks hos FPA* inbjuds läsaren att identifiera sig med den passiva konstruktionen, d.v.s. den som ansöker om bidraget. I svsv. *man får behålla sin garantipension även om man flyttar utanför EU/EES* inbjuds läsaren däremot att identifiera sig med pronomenet *man*, d.v.s. den som får

² I enlighet med Holmberg & Karlsson (2006) använder jag de funktionella termerna nominalgrupp och verbgrupp i stället för de traditionella termerna nominalfras och verbfras.

garantipension och planerar att flytta utomlands. Språkligt osynliggör en opersonlig konstruktion sålunda en referent, d.v.s. skapar en lucka, men samtidigt gör konstruktionen det möjligt för en eller flera referenter att identifiera sig med det som sägs (se Thompson & Thetela 1995:123).

Vem som kan identifiera sig med en given konstruktion varierar beroende på kontexten och den betydelse som konstruktionen skapar. I fisv. *garantipensionen betalas utöver andra pensioner då dina pensioner är små* kan en vanlig medborgare vanligtvis inte identifiera sig som den som betalar ut pensionen, eftersom hen vet att pensionsmyndigheterna ansvarar för detta i samhället. Den språkliga konstruktionen har en interaktionell lucka, men luckan är inte öppen: den syftar på en annan referent än på läsaren. Interaktionella luckor kan således vara mer eller mindre öppna: samtidigt som de bjuder in olika referenter att identifiera sig med det som sägs, drar de upp gränser för vilka som inte kan identifiera sig med konstruktionen.

Thompson och Thetela (1995:108) påpekar vidare att interaktion i skrivna texter uppvisar en överlappning av ideationella och interpersonella aspekter: de referenter som deltar i den språkliga interaktionen, d.v.s. avsändaren och läsaren, kommunicerar genom den språkliga realiseringen, d.v.s. texten, där de typiskt realiserar som deltagare. Thompson (2003) diskuterar därtill hur referenter i världen (eng. *w-participants*, där *w* står för *world*) realiserar som deltagare i satser (eng. *c-participants*, där *c* står för *clause*). Om den eller de referenter som kommunicerar inte realiserar i satsen eller texten, kan texten anses representera en något inkongruent version av verkligheten (Thompson 2003:276). I denna artikel kallar jag denna typ av inkongruens för *interaktionell inkongruens*. Opersonliga konstruktioner är således en resurs för att skapa interaktionell inkongruens: de skapar interaktionella luckor som kan hänvisa till textens avsändare eller läsare. För att utforska interaktionell inkongruens i mitt material fokuserar jag därför på opersonliga konstruktioner som hänvisar till en av de två referenter som deltar i kommunikationen: textens avsändare, d.v.s. myndigheten som ger ut texten, eller textens läsare. Med läsaren avser jag här myndighetens (potentiella) klienter, d.v.s. privatpersoner som kan ha rätt till pensionsförmånerna i fråga, även om texterna naturligtvis kan läsas även av personer som inte gör det som privatpersoner, utan exempelvis i sin roll som anställda vid någon institution.

Att man osynliggör referenter genom att använda opersonliga konstruktioner kan bero på att det i många fall är självklart, irrelevant eller omöjligt att nämna vem som utför en viss handling (Heikkinen 2001:158–159, Magnusson 2011:55). Vid inkongruenta realiseringar av betydelse uttrycks sålunda en del av det semantiska innehållet implicit (Halliday 1998:226). Inkongruens kan leda till att det är svårare att avgöra vem som gör vad och ur ett klarspråksperspektiv kan texten då bli vagare (Tolvanen 2014b:114).

Inom kritisk diskursanalys anknyts användningen av bl.a. passiva satser och nominaliseringar även till att maktförhållandena i samhället blir implicit uttryckta och därmed inte kan kritiseras (Fairclough 1992:179–183, 203–204).

Om lexikogrammatiska uttryck ska ses som kongruenta eller inkongruenta är relativt, eftersom kongruenta och inkongruenta former utgör ett kontinuum (Halliday 1985:327, Magnusson 2011:45). Hur en händelse i världen realiseras med lexikogrammatiska uttryck innebär alltid val av perspektiv (Fairclough 1992:179). Thompson (1993:275) konstaterar detta på följande sätt:

It is difficult to know at what stage in the analysis to stop the conversion to more congruent wording. But the assumption in including more congruent wordings in analyses is that they somehow correspond to at least part of what the reader understands.

Interaktionell inkongruens är emellertid inte något som i sig borde undvikas. Det är snarare ett begrepp som uttrycker hur textens avsändare och läsare synliggörs eller osynliggörs i texten. Interaktionell inkongruens kan vidare vara mer vanligt inom vissa genrer än andra. I följande avsnitt presenterar jag undersökningens material, metod och frågeställningar.

5. Material, metod och frågeställningar

Materialet för studien består av informerande och instruerande webbtexter om pensionsfrågor. Texterna, som är utgivna av Folkpensionsanstalten (FPA) i Finland och Pensionsmyndigheten i Sverige, har samlats in 2012 på myndigheternas webbplatser. Materialet omfattar som tidigare konstaterats fyra textgrupper: finlandssvenska, finlandfinska, sverigesvenska och sverigefinska texter. Det undersökta materialet presenteras i tabell 1.

Tabell 1. Det undersökta materialet

	Ord	Texter	Meningar	Satser	Ord/text	Ord/mening	Ord/sats
Fisv. texter	9453	49	727	1255	192,9	13,0	7,5
Fifi. texter	9045	68	970	1333	133,0	9,3	6,8
Svsv. texter	9459	28	762	1371	337,8	12,4	6,9
Svfi. texter	2700	24	273	454	112,5	9,9	5,9

De finlandssvenska, sverigesvenska och finlandfinska delmaterialen är ungefär lika stora mätt i antalet ord, medan antalet texter, meningar och

satser³ varierar. Det sverigefinska delmaterialet är betydligt mindre än de övriga, eftersom Pensionsmyndigheten år 2012 erbjöd relativt begränsad information på finska på sina sidor. Vid jämförelsen av texterna på svenska och finska måste man även ta hänsyn till att finskan i högre grad än svenskan använder bundna morfem, vilket innebär att antalet ord överlag är mindre i texter på finska än i texter på svenska. I analysen av kvantitativa resultat diskuterar jag därför de undersökta konstruktionerna i förhållande till både antalet ord och antalet satser.

De undersökta finlandssvenska och sverigefinska texterna är översättningar, medan de sverigesvenska och finlandfinska texterna är originaltexter (PM, FPA 2013). Mitt fokus ligger på texterna som texter i sig, oberoende av produktionssättet, även om textproduktionen är en av de faktorer som har betydelse för hur texterna ser ut. Översättning är det vanliga och i de flesta fall enda produktionssättet för både finlandssvenska och sverigefinska myndighetstexter (Ehrnebo 2006, Lassus 2010:27). Både finlandssvenska och sverigefinska texter förväntas emellertid följa normerna för svenskan i Sverige respektive finskan i Finland (Wallenius 2012:23, Reuter 2014:12), oberoende av om de är översättningar eller inte.

Metoden för studien är som ovan framgått SFL-inspirerad textanalys som fokuserar på de olika opersonliga konstruktionerna i materialet. Analyskriterierna behandlas i detalj i avsnitt 6 nedan. Syftet med studien är att kartlägga hur olika opersonliga konstruktioner används för att skapa interaktionell inkongruens i de undersökta texterna. Jag analyserar materialet med utgångspunkt i följande forskningsfrågor:

1. Vilka opersonliga konstruktioner används för att skapa interaktionell inkongruens i materialet?
2. Vilka kvantitativa skillnader finns det mellan de fyra textgrupperna?
3. Vilken referent syftar de opersonliga konstruktionerna på: textens avsändare (myndigheten) och/eller textens mottagare (läsaren)?
4. Vilka skillnader finns det mellan de olika opersonliga konstruktionerna?

I följande avsnitt beskriver jag de undersökta konstruktionerna och redogör för hur vanliga de är i materialet.

³ Med *mening* avses en grafisk enhet som inleds med stor begynnelsebokstav och som avslutas med punkt, utrops- eller frågetecken. Även rubriker ses som meningar. Med *sats* avses en grammatisk enhet som har ett finit verb.

6. Opersonliga konstruktioner i materialet

Gemensamt för opersonliga konstruktioner är att de saknar explicit referens till en referent utanför texten men syftar implicit på den. Den som läser texten måste med hjälp av kontexten och/eller sina kunskaper om världen tolka vem eller vilka som avses med den aktuella konstruktionen. Jag fokuserar som i inledningen konstaterats på följande konstruktioner: passiv utan agent, nominaliseringar, infinita verbkonstruktioner i svenska, *man*-konstruktioner i svenska och s.k. nollperson i finska. Övriga konstruktioner som kan betraktas som opersonliga, exempelvis svfi. *teksti on luettavissa sekä suomeksi että ruotsiksi*⁴ ('texten kan läsas på både finska och svenska'), behandlas inte i analysen eftersom de är mindre vanliga. Eftersom jag är intresserad av opersonliga konstruktioner som en resurs för interaktionell inkongruens fokuserar jag endast på opersonliga konstruktioner som syftar på den utgivande myndigheten eller på den tänkta läsaren i materialet.⁵

Analysen av opersonliga konstruktioner utgår från konstruktioners processbetydelser. Med process avser som ovan konstaterats det som händer, d.v.s. handlingar och händelser (Holmberg & Karlsson 2006:73). Processer realiseras typiskt med verb (t.ex. *att betala, har betalat*), men jag beaktar även nominaliseringar där en process realiseras med ett substantiv (t.ex. *att betala > betalning*). Analyssättet innebär att opersonliga konstruktioner kan förekomma i samma mening som explicit personreferens (se exempel 1) och samförekomma med varandra (se exempel 2). De opersonliga konstruktionerna kursiveras i exemplet:

- (1) fisv. Innan du flyttar utomlands lönar det sig alltid *att ta reda på* om du omfattas av den sociala tryggheten i Finland. (infinit verbkonstruktion)
- (2) svsv. *Någon särskild ansökan behöver inte göras.* (nominalisering, passiv)

Förekomsten av opersonliga konstruktioner som syftar på antingen myndigheten eller den tänkta läsaren i de undersökta textgrupperna presenteras i tabell 2.

⁴ Konstruktionen *on luettavissa* (är-3 läsa-INF) 'kan läsas' är en infinitivkonstruktion som inte direkt kan översättas till svenska.

⁵ Det är värt att notera att opersonliga konstruktioner överlag mycket ofta hänvisar till antingen myndigheten eller läsaren i materialet. Det går emellertid att hitta belägg på opersonliga konstruktioner som varken avser myndigheten eller den tänkta läsaren i materialet, t.ex. fisv. *beskattning av pensionerna* (nominalisering) och svsv. *din tilläggspension räknas om vid varje årsskifte för att följa inkomstutvecklingen i Sverige* (infinit verbkonstruktion).

Tabell 2. Opersonliga konstruktioner i materialet.

	Antal	Per 100 satser	Per 1000 ord	Syftar på myndigheten	Syftar på den tänkta läsaren
Fisv. texter	319	25,4	33,7	209 (65,5 %)	110 (34,5 %)
Fifi. texter	383	28,7	42,3	229 (59,8 %)	154 (40,2 %)
Svsv. texter	284	20,7	30,0	183 (64,4 %)	101 (35,6 %)
Svfi. texter	80	17,6	29,6	56 (70,0 %)	24 (30,3 %)

Som tabell 2 visar är opersonliga konstruktioner något vanligare i texterna utgivna i Finland än i texterna utgivna i Sverige. Skillnaderna är mindre mellan de två svenska textgrupperna än mellan de två finska. Tabell 2 visar vidare att myndigheten oftare än den tänkta läsaren osynliggörs med hjälp av opersonliga konstruktioner. Detta resultat överensstämmer med mina tidigare delstudier av samma material (se Tolvanen 2014a, 2016), där det framkommit att den tänkta läsaren synliggörs betydligt oftare än myndigheten. Tendensen att osynliggöra myndigheten och synliggöra den tänkta läsaren i myndighetstexter har även noterats av bl.a. Lassus (2010:182–184) som undersökt myndighetsbroschyrer till barnfamiljer. Bruket av opersonliga konstruktioner är emellertid klart mindre vanligt än exempelvis direkt läsartilltal: frekvensen av tilltalsformer per 1000 ord i materialet är fisv. 61,1, fifi. 74,2, svsv. 69,2 och svfi. 100,4 (Tolvanen 2016). Opersonliga konstruktioner är sålunda inte särskilt frekventa i materialet.

I de följande avsnitten redogör jag för förekomsten av de olika undersökta opersonliga konstruktionerna mer i detalj. Jag inleder analysen med att diskutera passiva satser utan agent.

6.1 Passiv utan agent

Jag diskuterar först passiv i svenska och finska ur ett grammatiskt perspektiv och går därefter över till en mer funktionell analys av passivkonstruktionerna i materialet. Passiva satser i svenska kännetecknas av att verbets aktanter fungerar som andra satsled i passiva satser än i motsvarande aktiva satser. Den aktant som i en aktiv sats skulle fungera som objekt står typiskt som subjekt i en passiv sats, t.ex. *FPA betalar ut pensionerna > pensionerna utbetalas* (mina exempel). Passiv kan bildas med suffixet *-s* hos verbet eller med hjälpverben *bli* och *vara*. (SAG 4:34 § 1.) Subjektsaktanten utelämnas framför allt då den är irrelevant eller självklar (SAG 4:3 § 12).

I finska osynliggör en passiv sats likaså typiskt det led som skulle fungera som subjekt i motsvarande aktiva sats, d.v.s. den som utför handlingen, medan ett annat led lyfts fram, t.ex. *Kela maksaa eläkettä* 'FPA utbetalar

pension' vs. *eläkettä maksetaan* 'pension utbetalas' (mina exempel). (VISK § 1325.) Passiv i finska skiljer sig från passiv i svenska i två avseenden. För det första har passiva satser i finska inte ett subjekt, utan det led som är objekt i en aktiv sats kategoriseras som objekt även i en motsvarande passiv sats (VISK § 1315): *eläkettä* 'pension' är således objekt i såväl det aktiva som det passiva exemplet ovan. För det andra förutsätter passiven i finska alltid att handlingen utförs av en eller flera mänskliga referenter (VISK § 1321, 1322), vilket inte förutsätts i svenska. Till exempel den passiva satsen *luften börjar nu fyllas av björkpollen* (SAG 4: 34 §3) kan inte översättas till finska med passiv.

Förekomsten av opersonliga passivkonstruktioner som syftar på myndigheten eller den tänkta läsaren i mitt material presenteras i tabell 3.

Tabell 3. Förekomsten av passivkonstruktioner utan agent i materialet.

	Antal	Per 100 satser	Per 1000 ord	Syftar på myndigheten	Syftar på den tänkta läsaren
Fisv. texter	154	12,3	16,3	134 (87,0 %)	20 (13,0 %)
Fifi. texter	158	11,9	17,5	148 (93,7 %)	10 (6,3 %)
Svsv. texter	134	9,8	14,2	120 (89,6 %)	14 (10,4 %)
Svfi. texter	58	12,8	21,5	52 (89,7 %)	6 (10,3 %)

Som tabell 3 visar är passivkonstruktioner utan agent minst frekventa i de sverigesvenska texterna både per 100 satser och per 1000 ord. Samtidigt är de mest frekventa i de sverigefinska texterna både per 100 satser och per 1000 ord. Överlag är skillnaderna mellan textgrupperna inte särskilt stora. Tabell 3 visar även att passiv betydligt oftare syftar på myndigheten än på den tänkta läsaren i materialet. Passivkonstruktioner beskriver oftast myndighetens verksamhet (exempel 3–5) och sällan läsarens verksamhet (exempel 6):

- (3) fisv. Det minsta bostadsbidraget som *betalas ut* är 6,47 euro i månaden.
- (4) svsv. Bostadstillägg *kan betalas ut* till den som har hel ålderspension.
- (5) fifi. Eläkkeensaajan asumistuki *lasketaan* seuraavan kaavan mukaan: – ('Bostadsbidraget för pensionärer *beräknas* enligt följande formel: –')
- (6) fisv. Vårdbidrag, barnförhöjning och bostadsbidrag för pensionstagare *söks* hos FPA.

Opersonliga passivkonstruktioner är således inte särskilt ofta öppna för att läsaren ska kunna identifiera sig med dem i mitt material. Lassus (2010:212) påpekar att särskilt s-passiv ofta signalerar handlingar som upprepas i myn-

dighetstexter på svenska. Exempel 3–6 beskriver just denna typ av handlingar som är vanliga och upprepas i den institutionella kontexten: ansökningar, beräkningar och utbetalningar. Tiililä (2007:101–102) konstaterar likaså att passiv i finska myndighetstexter signalerar myndighetsutövning och osynliggör de enskilda personer som skriver texterna. Också i mitt material syftar passiva satser typiskt på myndighetsverksamheter som är vanliga och därmed relativt självklara för dem som skriver och bearbetar texterna.

Om myndigheten osynliggörs med en opersonlig konstruktion positioneras den inte i samma deiktiska rum som den tänkta läsaren (se Lind Palicki 2010:59). Då framstår myndighetens roll och ansvar som mer diffusa (Lind Palicki 2010:134) och blir därmed svårare att ifrågasätta. Ett explicit asymmetriskt förhållande mellan myndigheten och medborgaren kan även upplevas som problematiskt och därför uttryckas mer implicit i texterna (se Tolvanen 2014a). I mitt material syns detta exempelvis då myndighetens roll framstår som negativ:

- (7) fisv. Om du låter bli att anmäla förändringar, kan det hända att förmånen betalas till dig på felaktiga grunder. Förmånen *måste* då återkrävas senare.
- (8) svsv. Om levnadsintyget inte skickas in inom angiven tid *kommer* din förmån *inte längre att betalas ut*.

Exempel 7–8 beskriver situationer där myndigheten utövar sin auktoritet genom att återkräva förmåner eller genom att sluta att betala ut pension. Passivkonstruktionerna i exemplen kan ses ha en interpersonell funktion genom att de skapar distans mellan dem som kommunicerar, vilket kan anknytas till s.k. *negativ artighet*, d.v.s. viljan att inte vara påträngande, särskilt i kontexter som potentiellt kan vara kränkande för läsaren (se Brown & Levinson 1987:70).

Satser med passivkonstruktioner har vidare ofta en liknande textuell struktur. Språkets textuella metafunktion syftar som ovan konstaterats på hur ett språkligt meddelande organiseras. Den textuella strukturen i en sats består av satsens *tema* och *rema*. (Holmberg & Karlsson 2006:143.) Tema är utgångspunkten för det som sägs i en sats (Halliday & Matthiessen 2004:64). I svenska signaleras temat normalt genom att det placeras först i en sats. Rema innebär däremot det som sägs om temat. (Holmberg & Karlsson 2006:143–144.) I finska står temat vanligtvis likaså före det finita verbet (VISK § 1372). Påståendesatser tematiserar typiskt en deltagare, normalt den s.k. förstadedtagaren, d.v.s. den deltagare som processen utgår från. Då har satsen ett omarkerat tema. Om ett annat element tematiseras, upplevs det ofta som ett betonat, d.v.s. *markerat* tema. (Holmberg & Karlsson 2006:75–76, 145–146.) Satsens tema–rema-struktur sammanfaller emellertid inte

nödvändigtvis med det som är känd respektive ny information i en sats (Halliday & Matthiessen 2004:93).

Den tematiska strukturen i några satser med passivkonstruktioner presenteras i exempel 9–11, där temana är understrukna.

- (9) fisv. Vårdbidraget beviljas endast pensionstagare, vars funktionsförmåga har försämrats på grund av sjukdom eller skada i minst ett års tid utan avbrott.
- (10) svsv. Äldreförsörjningsstöd kan betalas ut till dig som är bosatt i Sverige och –.
- (11) svfi. Takuueläketä voidaan maksaa EU- tai ETA-maassa asuvalle –
(‘Garantipension kan utbetalas till den som bor i ett EU- eller ETA-land –’)

Exempel 9–11 tematiserar begrepp i pensions- och socialförsäkringsvärlden (*vårdbidrag*, *äldreförsörjningsstöd* resp. *garantipension*) i stället för konkreta referenter såsom myndigheten eller textens läsare. Som exemplen visar kan passivkonstruktioner ha denna tematiserande funktion i texter på såväl svenska som finska. Bruket av passivkonstruktioner i myndighetstexter kan således minska fokus på konkreta referenter i vår erfarenhetsvärld och lyfta fram institutionella begrepp. Abstrakta och specialiserade begrepp konstruerar texter utifrån ett myndighetsperspektiv (Nyström Höög 2012:99–100). Då sådana begrepp görs till tema, presenteras de som givna, vilket bidrar till textens myndighetsperspektiv:

- (12) svsv. Bostadstillägg till pensionärer (rubrik)
Bostadstillägg kan betalas ut till den som har hel ålderspension. Din bostadskostnad, inkomst och förmögenhet påverkar storleken på bostadstillägget.
- (13) fifi. Laitoshoidossa olevalle kuuluu käyttövara (rubrik)
Kansaneläke, rintamalisä ja hoitotuki maksetaan laitoshoidossa olevalle.
(‘Personer i institutionsvård har rätt till disponibla medel (rubrik)
Folkpension, fronttillägg och vårdbidrag betalas ut till en person i institutionsvård.’)

Det vore i princip möjligt att tematisera konkreta referenter i stället för institutionella begrepp i exempel 12–13: *den som har hel ålderspension* kan få *bostadstillägg* respektive *en person i institutionsvård* kan få *folkpension, fronttillägg och vårdbidrag*. Satser där institutionella begrepp tematiseras konstruerar således verklighet utifrån den institutionella kontexten, d.v.s. pensionssystemet, inte utifrån läsarnas erfarenhetsvärld och livssituation. Även om myndigheten inte nämns explicit, konstruerar satserna verkligheten utifrån myndighetens perspektiv. Opersonliga passivkonstruktioner spelar således en roll för hur myndighetens roll och perspektiv konstrueras i

texterna, framför allt då de syftar på myndigheten. I följande avsnitt diskuterar jag nominaliseringar som inte heller behöver synliggöra de referenter som deltar i en process.

6.2 Nominaliseringar

I nominaliseringar uttrycks en process med ett substantiv i stället för ett verb. I nominaliseringar kan processer få egenskaper som är typiska för substantiv: de kan fungera som deltagare i andra processer, vilket ett verb inte kan göra (Halliday & Matthiessen 2004:657, Magnusson 2011:57). I ett SFL-perspektiv är nominaliseringar av processbetydelser en form av *grammatisk metafor*, som innebär en ändring av den grammatiska kategorin, t.ex. från verb till substantiv (*att skriva* > *skrivande*) (Halliday 1998:189–191). I en nominalisering behöver man inte heller synliggöra deltagarna, d.v.s. dem som deltar i processen, eftersom nominaliseringen konstruerar processen som en självständig deltagare (Halliday & Matthiessen 2004:650, Magnusson 2011:55–57).

I min analys fokuserar jag på opersonliga nominaliseringar, vilket innebär att jag inte beaktar nominaliseringar som har en bestämning som uttrycker den som utför handlingen (t.ex. *FPA:s beslut* 'FPA beslutar'). Jag betraktar vidare endast nominaliseringar som har ett parallellt verb med en liknande betydelse, t.ex. *vistas* > *vistelse* och *sätta in* > *insättning* (se Magnusson 2011:92, även Tolvanen 2014b). Nominaliseringar som bildas med grammatisk metafor är emellertid ibland svåra att avgränsa: exempelvis *beslut* och *ansökan* kan avse antingen själva processerna, d.v.s. att myndigheten fattar beslut respektive att läsaren ansöker om pension, eller de konkreta dokumenten. För konsekvensens skull har jag kategoriserat alla belägg på ord av denna typ som nominaliseringar, eftersom det är processen som ger upphov till det konkreta dokumentet. Jag har däremot inte inkluderat nominaliseringar som ingår i sammansättningar (t.ex. *-bidrag* i *vårdbidrag*) eftersom deras betydelse inte enbart formas av den grammatiska metaforen utan också av förledet. Förekomsten av nominaliseringar som åsyftar myndigheten eller läsaren i materialet presenteras i tabell 4.

Tabell 4. Förekomsten av nominaliseringar i materialet.

	Antal	Per 100 satser	Per 1000 ord	Syftar på myndigheten	Syftar på den tänkta läsaren
Fisv. texter	144	11,5	15,2	73 (50,7 %)	71 (49,3 %)
Fifi. texter	191	14,3	21,1	79 (41,4 %)	112 (58,6 %)
Svsv. texter	88	6,4	9,3	56 (63,6 %)	32 (36,4 %)
Svfi. texter	12	2,6	4,4	4 (33,3 %)	8 (66,6 %)

Som tabell 4 visar förekommer nominaliseringar i alla fyra textgrupper. De är emellertid vanligare i texter utgivna i Finland, d.v.s. finlandssvenska och finlandsfinska texter, och allra vanligast i de finlandsfinska texterna. Texter utgivna i Sverige uppvisar inte en lika stark tendens till nominaliseringar. Vad gäller frekvensen av nominaliseringar uppvisar de finlandssvenska texterna således likheter med de finlandsfinska texterna, även om finlandssvensk språkvård avråder från nominaliseringar i myndighetstexter (se Sommardahl 2012:30–31). Tendensen till nominaliseringar i finlandssvenska texter framkom även i en av mina tidigare delstudier med detta material (Tolvanen 2014b). På denna punkt liknar de sverigefinska texterna däremot inte de finlandsfinska texterna, även om det är den sverigefinska språkvårdens mål.

Till skillnad från passiv finns det ingen klar tendens i textgrupperna i fråga om vem nominaliseringarna typiskt syftar på. I alla fyra textgrupper kan nominaliseringar syfta både på myndigheten (den som beräknar i exempel 14) och på läsaren (den som anmäler i exempel 15):

(14) svsv. *Beräkningen* görs på makens intjänade tilläggspension – .

(15) fisv. *Anmälan* ska däremot alltid göras skriftligen – .

De finlandsfinska texterna skiljer sig från texter skrivna på svenska genom att nominaliseringar oftare hänvisar till den tänkta läsaren än till myndigheten. Tendensen syns även i de sverigefinska texterna, men antalet belägg på nominaliseringar överlag är litet. Nominaliseringar verkar således vara en resurs som riktar sig till läsaren något oftare i texter på finska än i texter på svenska. Exempel 14 och 15 illustrerar därtill hur nominaliseringar ofta förekommer tillsammans med passiv och verbet *göra*, vilket också bidrar till att de konkreta referenterna bakom processerna osynliggörs.

Textuellt står nominaliseringar typiskt som tema (Halliday & Matthiessen 2004:70). I mitt material har nominaliseringar därtill en etablerad, textstrukturerande funktion som rubriker, även som rubriker på blanketter (exempel 19):

(16) fisv. *Betalning till utlandet?*

(17) fifi. *Muuttaminen ulkomaille* ('Flyttning utomlands')

(18) svsv. *Förvaltning av kapitalet*

(19) fifi. Voit myös käyttää lomaketta *Selvitys työkyvystä kuntoutustuen jatkoa varten* (ETK/Kela 7008). ('Du kan även använda blanketten *Utredning av arbetsförmåga för fortsatt rehabiliteringsstöd* (ETK/Kela 7008).')

Nominaliseringar används som rubriker något oftare i de finlandssvenska och finlandsfinska texterna, även om de också förekommer i de sverigesvenska texterna (se exempel 18 ovan). I de sverigesvenska texterna används det delvis även satsformade rubriker, exempelvis villkorssatser (t.ex. svsv. *Om du bor utomlands*). I de sverigefinska texterna förekommer det inga nominaliseringar som rubriker, utan i stället bl.a. villkorssatser (svfi. *Jos saat ulkomaista eläkettä* 'Om du får utländsk pension'). Jämfört med nominaliseringar beskriver satsformade rubriker på ett mer kongruent sätt en situation som den tänkta läsaren kan identifiera sig med. Rubriker är emellertid inte den enda kontexten där nominaliseringar förekommer, utan de förekommer även i den löpande texten.

Som vid passivkonstruktioner, har en del av nominaliseringarna en interpersonell funktion genom att de uttrycker negativ artighet (se Brown & Levinson 1987:70):

(20) fisv. *Vistelse utomlands i över en månad kan förhindra utbetalningen av arbetslöshetspension.*

(21) fifi. *Kelan maksama työkyvyttömyyseläke alkaa yleensä noin vuoden kuluttua sairastumisesta. ('Den sjukpension som FPA betalar ut börjar vanligen ett år efter insjuknandet.')*

Exempel 20–21 beskriver känsliga situationer där myndigheten på grund av läsarens verksamhet slutar att betala ut pension eller där läsaren blir sjuk. Nominaliseringarna hänvisar emellertid inte explicit till dessa referenter, vilket skapar distans mellan myndigheten och läsaren. Interpersonellt framstår situationerna således inte som lika påträngande som vid explicit referens.

I de följande avsnitten går jag över till att behandla tre kategorier av opersonliga konstruktioner som är specifika för texter på svenska eller finska i mitt material. Jag inleder med att diskutera infinita verbkonstruktioner och *man*-konstruktioner i de finlandssvenska och sverigesvenska texterna och behandlar därefter konstruktionen nollperson i de finlandsfinska och sverigefinska texterna.

6.3 Infinita verbkonstruktioner

I infinita verbkonstruktioner uttrycks processen med en infinit verbgrupp som inte har ett subjekt (se Thompson 2003:269)⁶. I svenskan kan infinita

⁶ Det finns flera typer av infinita verbfraser i finska, men de fungerar inte på ett liknande sätt som i svenska (eller engelska) (se VISK § 490).

verbgrupper få positioner som är typiska för exempelvis nominalgrupper (exempel 22) eller adverbial (exempel 23) (se SAG 3:22§3, 16):

(22) svsv. *Att ta ut sin pension tidigt och placera i en privat försäkringslösning är i stort ett kalkylerande med hur länge du kommer att leva.*

(23) fisv. *Folkpensionen höjs dock inte för sådana månader, för vilka du efter att ha fyllt 65 år inte har rätt till folkpension (t.ex. för att du har bott utomlands).*

Exempel 22 och 23 visar att infinita verbkonstruktioner ofta förekommer tillsammans med direkt referens, typiskt i samma sats eller mening som läsartilltal med *du*. I dessa fall är det relativt klart att den opersonliga konstruktionen syftar på samma referent. I mitt material förekommer få belägg på infinita verbkonstruktioner utan någon direkt referens i samma sats eller mening, exempelvis:

(24) fisv. *Det är möjligt att arbeta som pensionerad.*

(25) svsv. *Att välja fonder i premiepensionen är ganska enkelt.*

I exempel 24–25 åsyftar de infinita verbkonstruktionerna den tänkta läsaren. Som tabell 5 visar, hänvisar infinita verbkonstruktioner typiskt till den tänkta läsaren och endast sporadiskt till myndigheten.

Tabell 5. Förekomsten av infinita verbkonstruktioner i materialet.

	Antal	Per 100 sats	Per 1000 ord	Syftar på myndigheten	Syftar på den tänkta läsaren
Fisv. texter	20	1,6	2,1	2 (10,0 %)	18 (90,0 %)
Svsv. texter	29	2,1	3,1	4 (13,8 %)	25 (86,2 %)

Tabellen visar även att infinita verbkonstruktioner är något vanligare i de sverigesvenska texterna, men skillnaden är inte betydande. Infinita verbkonstruktioner är således typiskt öppna interaktionella luckor där läsaren ska kunna identifiera sig med det som sägs.

Textuellt har infinita verbkonstruktioner en komprimerande funktion (se även Puskala 2009:44). De infinita verbkonstruktionerna i exempel 26 och 27 hänvisar till läsaren (som nämns med *du* i exemplen) och gör meningarna något mer koncisa (jfr *genom att du ringer servicenumret* och *för att du ska slippa kvars katt*):

(26) fisv. *Du kan be om ett intyg från FPA antingen personligen på FPA-byrån eller genom att ringa servicenumret 020 692 222.*

(27) svsv. Om du har tänkt gå i pension nästa år kan du jämka redan nu *för att slippa kvars katt längre fram*.

Infinita verbkonstruktioner förekommer även då myndigheten instruerar den tänkta läsaren:

(28) fisv. Då lönar det sig *att handla i enlighet med FPA:s anvisningar*.

(29) svsv. – det kan också vara bra *att stämna av kalkylen med en oberoende person*.

Exempel 28 och 29 är belägg på *objektiv modalitetsmetafor*, som innebär att instruktionen konstrueras som ett faktum i stället för en bedömning (se Holmberg & Karlsson 2006:69). Också här har de opersonliga konstruktionerna en interpersonell funktion som kan motiveras av negativ artighet. En mer kongruent realisering av exempel 28 skulle vara en sats med modala hjälpverb (*du ska handla i enlighet med FPA:s anvisningar*) eller t.o.m. imperativ (*handla i enlighet med FPA:s anvisningar*). Avsändaren vill att läsaren agerar på ett visst sätt, men bruket av de opersonliga konstruktionerna gör instruktionerna mindre påträngande. Sammanfattningsvis har infinita verbkonstruktioner således både komprimerande och distansierande funktioner i materialet. I följande avsnitt diskuterar jag opersonliga konstruktioner med det svenska pronomenet *man* i de undersökta texterna.

6.4 Man-konstruktioner

Man-konstruktioner avser satser där pronomenet *man* fungerar som subjekt. Enligt SAG (2:5 § 152, 154) är *man* ett indefinit och generiskt pronomen som kan beteckna vem som helst över huvud taget (vilket inkluderar talaren), vem som helst i en given grupp (vilket inte behöver inkludera talaren) eller ha en mer vag referens. När *man* har en mer vag referens kan det fungera som ”en platshållare för ett subjekt som talare inte vill eller kan precisera”. *Man* kan även åsyfta talaren eller lyssnaren i satser som beskriver ett beteende eller ett tillstånd som också skulle kunna gälla andra. (SAG 2:5 § 154.) Pronomenet verkar således ha flera betydelser som kan vara svåra att urskilja från varandra. Gemensamt för samtliga betydelser är att *man* avser en mänsklig referent, en eller flera personer.

Tabell 6 visar förekomsten av *man*-konstruktioner i de två svenska textgrupperna.

Tabell 6. Förekomsten av *man*-konstruktioner i materialet.

	Antal	Per 100 sats	Per 1000 ord	Syftar på myndigheten	Syftar på den tänkta läsaren
Fisv. texter	1	0,1	0,1	0	1 (100,0 %)
Svsv. texter	33	2,4	3,5	3 (9,1 %)	30 (90,9 %)

Som det av tabell 6 framgår finns det endast ett belägg på *man* i de finlandssvenska texterna. I Lassus (2010:184) undersökning av svenska myndighetsbroschyrer i Finland och Sverige verkade bruket av pronomenet *man* vara på tillbakagång i både finlandssvenska och sverigesvenska myndighetsbroschyrer. I mitt material används *man* huvudsakligen i de sverigesvenska texterna. I de finlandssvenska texterna verkar bruket av pronomenet *man* undvikas, vilket är språkvårdens rekommendation (se Sommardahl 2012:30). Beläggen på *man* förekommer emellertid endast i åtta av 28 texter i det sverigesvenska materialet, vilket kan tyda exempelvis på variation mellan olika skribenter.

Som tabell 6 visar, syftar *man* typiskt på den tänkta läsaren (se exempel 30–32). Ibland förekommer *man*-konstruktioner då känsliga ämnen behandlas (exempel 32):

(30) fisv. *Man kan också få rabatt genom att visa upp ett FPA-kort med foto.*

(31) svsv. *För de allra flesta blir pensionen också högre ju senare man väljer att gå i pension.*

(32) svsv. *Det kan löna sig att ta ut pensionen tidigt om man tror att man inte kommer att leva så länge, och det kan vara en dålig affär om man lever länge.*

Endast ett fåtal belägg på *man* syftar på myndigheten (exempel 33). *Man* kan även användas för att syfta på flera referenter (exempel 34):

(33) svsv. *Det beror på att man vid den första beräkningen av din pension inte kan räkna med de arbetsinkomster du har haft under dina sista arbetsår – .*

(34) svsv. *Finns det något undantag då man får behålla sin garantipension även om man flyttar utanför EU/EES?*

Det finns en pensionsbestämmelse som betyder att man i undantagsfall kan frångå regeln om bosättning i Sverige. Man kan få behålla garantipensionen om det är "uppenbart oskäligt" att dra in pensionen för att man flyttar utomlands.

I exempel 34 syftar de flesta beläggen på *man* på den tänkta läsaren, men det understrukna belägget på *man* hänvisar till myndigheten. En sådan variation i vem *man* syftar på rekommenderas emellertid inte (se Hultman 2003:122, Sommardahl 2012:30). I detta material är *man*-konstruktioner sålunda

typiskt öppna interaktionella luckor: de riktar sig huvudsakligen till den tänkta läsaren. I detta avseende liknar *man*-konstruktioner infinita verbkonstruktioner (se avsnitt 6.3 ovan). Enligt den indelning som presenterats i SAG (2:5 § 154) avser *man*-konstruktioner i mitt material vem som helst i en given grupp, d.v.s. bland dem som läser texten. Samtidigt utesluter *man*-konstruktioner oftast textens avsändare, d.v.s. myndigheten.

6.5 Nollperson

Nollperson är en opersonlig konstruktion i finska som består av en sats där det saknas en nominalgrupp som syftar på en person, typiskt subjektet. Predikatet i en nollpersonsats står normalt i tredje person singularis. Innehållet i en nollpersonsats kan vara generiskt, men satsen kan också syfta antingen på den som talar eller den som tilltalas. Ett exempel är fi. *jos myöhästy, jäi ilman ruokaa* (om försena-3-PST, bli-3-PST utan mat, 'om man kom sent, blev man utan mat'). (VISK § 1347.) Detta innebär att konstruktionen nollperson i hög grad uppvisar likheter med SFL-begreppet interaktionell lucka. Som Laitinen (1995:337–338) påpekar, är nollperson inte enbart en resurs för att undvika direkt personreferens. Snarare har nollperson en potential att syfta på olika referenter, så att konstruktionen får sin betydelse i den aktuella talsituationen (Laitinen 1995:355).

Jag översätter här finska exempel med nollperson med antingen passiv eller *man*-konstruktion i svenska, så att den översatta satsen i mån av möjlighet har en liknande ordföljd som den finska satsen. I många fall kunde finska satser med nollperson översättas till svenska med flera konstruktioner, exempelvis med både passiv och *man*-konstruktion. Nollperson motsvarar således inte direkt en viss konstruktion i svenska, utan uppvisar likheter med flera konstruktioner. Glossning av de finska exemplen ges i fotnot:

(35) fifi. *Alennuksia voi saada myös kuvallisella Kela-kortilla*⁷. ('Rabatter kan även fås med ett FPA-kort med bild.')

(36) svfi. – ja säästäjänä saa korkoa⁸. ('– och som (pensions)sparare får man ränta.')

I exempel 35 och 36 hänvisar nollperson till den tänkta läsaren: den som får rabatt eller ränta. Förekomsten av nollperson i de två finska textgrupperna presenteras i tabell 7.

⁷ Konstruktionen *alennuksia voi saada* består av 'rabatt-PL-PAR kan-3 få-INF'.

⁸ Konstruktionen består av 'sparare-ESS få-3 ränta-PAR'.

Tabell 7. Förekomsten av nollperson i materialet.

	Antal	Per 100 sats	Per 1000 ord	Syftar på myndigheten	Syftar på den tänkta läsaren
Fifi. texter	34	2,3	3,4	2 (5,9 %)	32 (94,1 %)
Svfi. texter	10	2,2	3,7	0	10 (100,0 %)

Tabell 7 visar att nollperson förekommer i båda de finska textgrupperna och frekvenserna ligger mycket nära varandra. Vidare syftar nollperson typiskt på den tänkta läsaren:

- (37) fifi. Kansaneläkkeen määrän voi laskea likimain seuraavasti⁹: – ('Folkpensionens belopp kan räknas på ungefär följande sätt')
- (38) svfi. Rahastoeläkkeen voi siirtää partnerille¹⁰ (rubrik, 'Premiepensionen kan överföras till partnern')
- (39) svfi. Elossaolotodistus täytyy hyväksyttää jollakin seuraavista¹¹: – ('Levnadsintyget måste godkännas av någon av de följande')

Exempel 37 beskriver hur läsaren kan räkna sin egen förmån, exempel 38 att läsaren kan överföra sin förmån till sin partner och exempel 39 instruerar hur läsaren ska göra med ett intyg som myndigheten skickat till hen. Exemplet innehåller modala verb, vilket tyder på att nollperson kan användas för att ge instruktioner till läsaren. Även nollperson kan således ha en distansserande funktion som gör instruktioner mindre påträngande.

I materialet finns det endast få belägg där nollperson kan tolkas syfta på myndigheten, till exempel:

- (40) fifi. Alla on sellaisia kysymyksiä, joita Kelan asiakaspalvelussa kuulee useimmiten¹². ('Nedan presenteras sådana frågor som man oftast hör vid FPA:s kundservice.')

⁹ Konstruktionen består av 'folkpension-GEN belopp-GEN kan-3 räkna-PASS ungefär följande-ADV'

¹⁰ Konstruktionen består av 'premiepension-GEN kan-3 flytta-INF partner-ALL'

¹¹ Konstruktionen består av 'levnadsintyg måste-3 VERB-INF någon-ADESS följande-PL-ELA'. Verbet *hyväksyttää* är en avledning av verbet *hyväksyä* 'godkänna' och kan inte direkt översättas med ett svenskt verb. Avledningen betyder att en mänsklig referent låter en annan referent utföra den handling som verbet beskriver (se VISK § 313), i detta fall att läsaren får intyget godkänt.

¹² Konstruktionen *Kelan asiakaspalvelussa kuulee useimmiten* består av 'FPA-GEN kundservice-INE höra-3 oftast'.

Det är karaktäristiskt för nollperson att tematisera ett annat led än subjektet (VISK §1350). I exempel 37–39 ovan tematiseras de institutionella begreppen *folkpensionens belopp*, *premiepensionen* och *levnadsintyget*. I detta avseende liknar nollperson även passivkonstruktioner i materialet (se avsnitt 6.1 ovan) och kan bidra till att texten har ett institutionellt perspektiv.

Enligt finsk grammatik (VISK § 1348) beskriver nollperson normalt talarens erfarenhet som någonting som vem som helst i samma situation skulle kunna identifiera sig med. I mitt material syftar nollperson emellertid inte på både den som talar och den som lyssnar, utan den utesluter vanligtvis textens avsändare och riktar sig till den som läser. I detta avseende används nollperson på samma sätt som infinita verbkonstruktioner och *man*-konstruktioner i materialet. I det följande och sista avsnittet sammanfattar jag analysen av de olika opersonliga konstruktionerna.

6.6 Sammanfattning

Opersonliga konstruktioner som skapar interaktionell inkongruens i det undersökta materialet är passiv utan agent, nominaliseringar, infinita verbkonstruktioner, *man*-konstruktioner och konstruktioner med nollperson. Av dessa konstruktioner förekommer passivkonstruktioner utan agent och nominaliseringar i alla fyra grupper av texter. Infinita verbkonstruktioner och *man*-konstruktioner förekommer endast i texter utgivna på svenska och nollperson endast i texter utgivna på finska.

Vid en jämförelse av de olika textgrupperna uppvisar den finlandssvenska och finlandsfinska textgruppen stora likheter med varandra. Både nominaliseringar och passiv är vanligare i de finlandssvenska och finlandsfinska texterna än i de sverigesvenska texterna. Detta beror åtminstone delvis på att de finlandssvenska texterna är översatta från de undersökta finlandsfinska texterna. Nominaliseringar är emellertid mindre vanliga i de finlandssvenska än i de finlandsfinska texterna.

Opersonliga konstruktioner används överlag något mer sällan i de sverigesvenska texterna än i de finlandssvenska texterna, men skillnaden är inte särskilt stor. Det är emellertid något oväntat att *man*-konstruktioner är klart vanligare i de sverigesvenska texterna (jfr Lassus 2010:184). Konstruktioner med nollperson förekommer i lika hög grad i de sverigefinska texterna och i de finlandsfinska texterna. I de sverigefinska texterna är nominaliseringar i sin tur sällsynta även om nominaliseringar är mycket vanliga i de finlandsfinska texterna. Däremot används passiv i högre grad i de sverigefinska texterna än i någon annan textgrupp. Att det sverigefinska delmaterialet skiljer sig från de övriga delmaterialen kan åtminstone delvis förklaras

med att de sverigefinska texterna är översatta från andra, betydligt kortare texter på svenska som inte analyserats här. Resultaten visar emellertid att både finlandssvenska och sverigefinska myndighetstexter på vissa punkter uppvisar fler likheter med motsvarande texter på majoritetens språk utgivna i samma land, men på andra punkter med motsvarande texter på samma språk i det andra landet.

Opersonliga konstruktioner som skapar interaktionell inkongruens har även analyserats med utgångspunkt i vem de syftar på: textens avsändare eller läsare. Passiv utan agent syftar typiskt på myndigheten. Infinita verbkonstruktioner, *man*-konstruktioner och konstruktioner med nollperson riktar sig oftast till den tänkta läsaren: de erbjuder hen en möjlighet att identifiera sig med det som sägs i konstruktionen. Samtidigt utesluter dessa konstruktioner normalt den som talar i texten, d.v.s. myndigheten. Till skillnad från de övriga opersonliga konstruktionerna uppvisar nominaliseringar ingen klar tendens i vem de oftast hänvisar till: de kan syfta på myndigheten eller den tänkta läsaren. Resultaten tyder emellertid på att nominaliseringar något oftare riktar sig till läsaren i de finlandsfinska texterna än i de övriga texterna. De opersonliga konstruktionerna uppvisar således en arbetsfördelning i fråga om vem de typiskt syftar på: passivkonstruktioner är minst öppna för identifiering, medan infinita verbkonstruktioner, *man*-konstruktioner och nollperson oftast är öppna för att den tänkta läsaren ska kunna identifiera sig med dem. Nominaliseringarna befinner sig snarast någonstans i mitten av detta kontinuum.

I de undersökta texterna kan passivkonstruktioner utan agent tematisera institutionella begrepp, vilket konstruerar texten utifrån ett myndighetsperspektiv. Även nollperson kan ha en liknande tematiserande funktion. Nominaliseringar har en textstrukturerande funktion då de används som rubriker, vilket förekommer särskilt i texter utgivna i Finland. Infinita verbkonstruktioner, *man*-konstruktioner och nollperson används ofta i instruerande avsnitt och då känsliga ämnen behandlas, vilket är ett sätt att skapa distans mellan dem som kommunicerar. De undersökta opersonliga konstruktionerna har sålunda delvis olika funktioner i materialet.

7. Avslutning

Då en referent som kommunicerar med texten osynliggörs med en opersonlig konstruktion innebär det en form av inkongruens, som jag i denna artikel kallat interaktionell inkongruens. Vid interaktionell inkongruens nämns referenten som deltar i kommunikationen inte explicit i den språkliga realiseringen, d.v.s. satsen eller texten. Opersonliga konstruktioner utgör språkli-

ga resurser som har en potential att skapa interaktionell inkongruens genom att de skapar interaktionella luckor. En interaktionell lucka är en språklig konstruktion som uttrycker en process men saknar en deltagare som deltar i processen. Konstruktionen implicerar emellertid att en referent är inblandad i den verksamhet som konstruktionen beskriver. Interaktionella luckor inbjuder olika referenter att identifiera sig med det som sägs, men vem som faktiskt kan identifiera sig med en viss lucka varierar beroende på kontexten. Ideationellt skapar opersonliga konstruktioner således en något inkongruent version av verkligheten där vissa referenter osynliggörs. Textuellt spelar opersonliga konstruktioner en roll för hur texter organiseras. I det undersökta materialet kan opersonliga konstruktioner osynliggöra konkreta aktörer och lyfta fram institutionella begrepp och därmed organisera texten utifrån den institutionella kontexten. Vidare fungerar de undersökta opersonliga konstruktionerna som rubriker och komprimerar text. Interpersonellt kan opersonliga konstruktioner skapa distans mellan dem som kommunicerar, vilket i materialet förekommer främst i instruerande avsnitt och då känsliga ämnen behandlas.

Även om interaktionella luckor inbjuder olika referenter att identifiera sig med det som sägs i konstruktionen, kan alla referenter ändå inte identifiera sig med vilken opersonlig konstruktion som helst utan endast med dem som beskriver en lämplig situation. I detta avseende kan opersonliga konstruktioner även jämföras med direkt läsartilltal, som är ett frekvent drag i informerande myndighetstexter såsom broschyrer och webbtexter (se Lassus 2010, Lind Palicki 2010, Tolvanen 2014a, 2016). Sett utifrån språkssystemet är tilltal i andra person singularis en konstruktion som explicit riktar sig till läsaren. *Du*-tilltal i myndighetstexter är emellertid inte nödvändigtvis öppet för alla, utan givna läsare kan identifiera sig med endast givna instanser av *du*-tilltal (Lind Palicki 2010:148, Tolvanen 2016). Myndighetstexter som riktar till ett stort antal läsare i varierande livssituationer präglas således av en viss grad av opersonlighet.

Som analysen ovan har visat spelar även den lexikogrammatiska konstruktionen en viss roll för hur den interaktionella luckan kan tolkas: i detta material riktar sig vissa opersonliga konstruktioner i högre grad än andra till läsaren. Passivkonstruktioner utan agent syftar främst på myndigheten och bidrar till att myndighetsperspektivet blir synligt i texterna även då myndigheten inte nämns explicit. Infinita verbkonstruktioner, *man*-konstruktioner och konstruktioner med nollperson riktar sig däremot huvudsakligen till textens tänkta läsare. Utifrån ett funktionellt perspektiv uppvisar de olika opersonliga konstruktionerna således en arbetsfördelning, som kan anknytas till den funktionella grammatikens tanke om att språkliga kategorier har sitt

ursprung i ett verkligt språkbruk som utgår från kommunikativa behov (se Holmberg & Karlsson 2006:8).

Litteratur

- Brown, Penelope & Levinson, Stephen C. 1987. Politeness. Some universals in language usage. *Studies in Interactional Sociolinguistics* 4. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ehrnebo, Paula. 2003. Asiatekstien suomentaminen Ruotsissa. I: Ivars, Ann-Marie, Sari Maamies, Peter Slotte, Eivor Sommardahl & Marika Tandefelt. (red.). *Boken om våra modersmål. Festschrift till Mikael Reuter på hans 60-årsdag den 17 maj 2003*. Esbo: Schildt. S. 52–60.
- Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and social change*. Cambridge: Polity.
- FPA = Folkpensionsanstalten. 2013. Svar till enkät utarbetad av författaren.
- Hakulinen, Auli. 2001 [1987]. *Persoonaviittauksen välttäminen suomessa. Ilmestynyt alun perin vuonna 1987 nimellä Avoiding personal reference in Finnish teoksessa Jef Verschueren ja M. Bertucelli-Papi (toim.), The Pragmatic Perspective. Pragmatics & Beyond, s. 141–153. I: Laitinen, Lea, Pirkko Nuolijärvi, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkuna. (toim.). Lukemisto. Kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 816. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 208–218.*
- Halliday, M.A.K., revised by Matthiessen, Christian M.I.M. 2004. *An Introduction to Functional Grammar*. 3rd edition. London: Arnold.
- Halliday, M.A.K. 1998. Things and relations. Regrammaticising experience as technical knowledge. I: Martin, J.R. & Robert Veel. (ed.). *Reading Science. Critical and functional perspectives on discourses of science*. London: Routledge. S. 185–235.
- Hanell, Linnea. 2011. Det går hårt. Finlandssvenska ur ett sverigesvenskt perspektiv. Med kommentar av Catharina Grünbaum. *Magma-studie*. 2011:4. *Finlands svenska tankesmedja Magma*. http://www.magma.fi/images/stories/reports/ms1104_garhart.pdf. Hämtad 20.6.2011.
- Heikkinen, Vesa. 2001. Teksteihin tunkeutuvat todellisuudet. I: Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä: *Teksti työnä, virka kielenä*. S. 116–214.
- Heikkinen, Vesa, Hiidenmaa, Pirjo & Tiililä, Ulla. 2001. *Teksti työnä, virka kielenä. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 116*. Helsinki: Gaudeamus.
- Holmberg, Per & Karlsson, Anna-Malin. 2006. *Grammatik med betydelse. En introduktion till funktionell grammatik*. *Ord och Stil. Språkvårdssamfundets skrifter* 37. Hallgren & Fallgren.
- Hultman, Tor G. 2003. *Svenska Akademiens språklära*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Klarspråk lönar sig. Klarspråksarbete i kommuner, landsting och statliga myndigheter. 2006. Ds 2006:10. Regeringskansliet, Justitiedepartementet.
- Laitinen, Lea. 1995. *Nollapersoonaa*. I: *Virittäjä* 3/1995. S. 337–358.
- Lassus, Jannika. 2010. *Betydelser i barnfamiljsbroschyrer. Systemisk-funktionell analys av den tänkta läsaren och institutionen*. Helsingfors universitet. <https://www.doria.fi/handle/10024/52550>. Hämtad 1.3.2010.

- Lind Palicki, Lena. 2010. Normaliserade föräldrar. En undersökning av Försäkringskassans broschyrer 1974–2007. Studier från Örebro i svenska språket 6. Örebro: Örebro universitet.
- Magnusson, Ulrika. 2011. Skolspråk i utveckling. En- och flerspråkiga elevers bruk av grammatiska metaforer i senare skolår. Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 17.
- Nyström Höög, Catharina. 2012. Beslut och informerande texter 2001 och 2011. I: Nyström Höög, Catharina, Hedda Söderlundh & Marie Sörlin. Myndigheterna har ordet. Om kommunikation i skrift. Språkrådets skrifter 14. Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen. Stockholm: Norstedts. S. 72–104.
- O’Grady, Gerard. 2013. Introduction. I: O’Grady, Gerard, Tom Bartlett & Lise Fontaine. (ed.) Choice in Language. Applications in Text Analysis. Sheffield: Equinox. S. 1–28.
- PM = Pensionsmyndigheten. 2013. Svar till enkät utarbetad av författaren.
- Puskala, Jaana. 2009. Var gömmer sig aktörerna i kommunala föredragningslistor? I: Catharina Nyström. (red.). Medborgare och myndigheter. TeFa-rapport 47. Uppsala: Uppsala universitet. S. 43–51.
- På väg mot ett bättre myndighetspråk. 2001:18. Statskontoret.
- Reuter, Mikael 2011. Passiv i finskan och svenskan. I: Språkråd. 2011:1. S. 10–11.
- 2014. Så här ska det låta. Om finlandssvenska och språkriktighet. Vasa: Scriptum.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson. 1999. Svenska Akademiens grammatik 1–4. Stockholm: Svenska Akademien.
- Seilonen, Marja 2013. Epäsuora henkilöön viittaaminen oppijansuomessa. Jyväskylä Studies in Humanities 197. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Sommardahl, Eivor 2012. Klarspråk i kommunen – en skrivhandledning. Helsingfors: Finlands kommunförbund, Institutet för de inhemska språken.
- Sörlin, Marie 2012. När texten lämnat myndigheten – mottagarupplevelser av ett Skatteverkutskick. I: Nyström Höög, Catharina, Hedda Söderlundh & Marie Sörlin. Myndigheterna har ordet. Om kommunikation i skrift. Språkrådets skrifter 14. Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen. Stockholm: Norstedts. S. 123–154.
- Thompson, Geoff & Thetela, Puleng. 1995. The sound of one hand clapping: The management of interaction in written discourse. I: Text 15 (1). S. 103–127.
- Thompson, Geoff. 2003. The elided participant. Presenting an uncommonsense view of the researcher’s role. I: Simon-Vandenberg, Anne-Marie, Miriam Taverniers & Louise J. Ravelli (ed.): Grammatical Metaphor : Views From Systemic Functional Linguistics. Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Tiililä, Ulla. 1993. Virkakielikö persoonatonta? Virkakirje on monen kokin soppa. I: Kielikello 2/1993. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=2>. Hämtad 10.8.2015.
- 2001: Tapaus päivähoitopäätös. I: Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä: Teksti työnä, virka kielenä. S. 215–266.
- 2007: Tekstit viraston työssä. Tutkimus etuspäätösten kielestä ja konteksteista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1108. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Tolvanen, Eveliina. 2014a. Auktoritet i finlandssvenska och sverigesvenska myndighetstexter – en studie av lexikogrammatiska val och ergativa roller. Språk och stil. Tidskrift för svensk språkforskning. NF 24, 2014. S. 169–199.

- 2014b. Komplexa nominalfraser i finlandssvenska myndighetstexter. *Folkmålsstudier* 52. S. 214–226.
- 2016. Lukijan suora puhuttelu suomalaisissa ja ruotsinsuomalaisissa viranomais-teksteissä. *Virittäjä* 1/2016. S. 5–29.
- Wallenius, Katja. 2012. Suomen kielen hallintoaluekuntien suomenkielisten verkkosivujen tarkastelua. *Kielineuvosto, Kielen ja kansanperinteen tutkimuslaitos*.
- Vehmas-Lehto, Inkeri. 2011. Lähtötekstin ja käännöksen suhde kvantitatiivisesta näkökulmasta. I: Leena Immonen, Mari Pakkala-Weckström & Inkeri Vehmas-Lehto (toim.). *Kääntämisen tekstilajit ja tekstilajien kääntäminen*. Helsinki: Finn Lectura. S. 29–50.
- Visapää, Laura. 2008. Infinitiivi ja sen infiniittisyys. *Tutkimus suomen kielen itsenäisistä A-infinitiivikonstruktioista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1181, Tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VISK = Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen & Irja Alho. 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Internetupplagan. <http://scripta.kotus.fi/visk>.
- Yli-Vakkuri, Valma. 2005. Politeness in Finland: Evasion at All Costs. I: Leo Hickey & Miranda Stewart. (ed.). *Politeness in Europe*. *Multilingual Matters* 127. Clevedon: Multilingual Matters Ltd. S. 189–202.

Förkortningar i glossning av finska exempel

ALL = allativ (kasus)
ADV = adverb
ELA = elativ (kasus)
ESS = essiv (kasus)
GEN = genitiv (kasus)
ILL = illativ (kasus)
INE = inessiv (kasus)
INF = infinitiv
PAR = partitiv (kasus)
PASS = passiv
PL = pluralis
PST = preteritum
VERB = verb